

THE REFLECTION OF SOCIAL CONFLICTS IN PUBLICISTIC LYRICS

Аяпов Аманжол Тлепович

Director of Nukus branch of Uzbekistan State Institute of Arts and Culture, Candidate of Philological Sciences
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14725631>

ARTICLE INFO

Received: 18th January 2025
Accepted: 22nd January 2025
Online: 23rd January 2025

KEYWORDS

Publicistic lyrics, poetry, lyrical hero, poem, inner form.

ABSTRACT

The article discusses the role of publicistic lyricism in literature, conducts academic research on lyricism, considers scholarly opinions about poetry, and provides feedback.

СОЦИАЛ-ЖӘМИЙЕТЛИК КОНФЛИКТЛЕРДИҢ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ ЛИРИКАДА СӘҰЛЕЛЕНИҰИ

Аяпов Аманжол Тлепович

Ўзбекистан мамлекетлик көркем өнер ҳам мәденият институты Некис филиалы директоры, филология илимлериниң кандидаты.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14725631>

ARTICLE INFO

Received: 18th January 2025
Accepted: 22nd January 2025
Online: 23rd January 2025

KEYWORDS

Publicistikaliq lirika, sheriya, lirik qahramon, she'r, ichki forma.

ABSTRACT

Maqolada adabiyotda publitsistik lirikaning o'rni muhokama qilinadi, lirika bo'yicha akademik tadqiqotlar o'tkaziladi, she'riyat haqidagi ilmiy fikrlar ko'rib chiqiladi va fikr-mulohazalar beriladi.

Әдебиятта бир тутас көркем ой-пикирлер менен поэзиялық дәрәтпелерди де жанрларға, жанрлық көп түрлилик пенен бир неше формаларға, ҳәттеки, идеялық-тематикалық топарларға бөлгенде классификациялағанда белгили дәрәжедеги шәртлилик принципниң сақланып қалатуғынлығы есапқа алыныўы керек. Өйткени, бул жанрлық, формалық идеялық-эстетикалық ҳәм мазмунлық сыпатлар лириканың көплеген түрлигинде бир-бири менен тығыз байланысқа түсип, сүүретленип отырған дәўирдиң әҳмиетли машқалаларын сәўлелендириўге хызмет етеди.

Көркем публицистика да, шайыр-жазыўшылар менен басқа да тараў уәкиллериниң өз заманының социал-жәмиётлик, руўхый моральлық, әдеп-икрамлық ҳ.т.б. салалардағы актуаль мәселелер өз уақтында ҳәм ҳәзир жуўаплылық пенен көтерилип шығылады. Сонлықтан да көркем публицистика жанрлары сол дәўир сияматына тиккелей байланыслы болып, тийкарынан анық турмыслық, жәмиётлик фактлерге қурылады. Публицистиканың тағы бир баслы қәсийетлериниң бири сонда, ол жанрлық-

стильлик көзқарастан журналистика менен жақыннан байланысқа ийе. Сонлықтан изертлеуши Қ. Жәримбетов өз мийнетинде XIX әсирдеги қарақалпақ классикалық поэзиясында публицистикалық қосықлардың келип шығыуын қарақалпақ халқының сол дәуірдеги улыұма руұхый өмиринде журналистиканың қәлиплесип жетилиспегенлигине де байланыстырып қарайды. [1] Бул пикирге де қосылыуға болады. Деген менен, буннан журналистика толық қәлиплескен дәуірлерде публицистикалық лирика раўажланыу дәрегин жоғалтады деген түсиник келип шықпауы тийис. Себеби, қайсы бир дәуірде де көркем сөз шебериниң өз заманында болып атырған елеули ўақыя хәм хәдийселерге өз мүнәсибетин билдирмеуи мүмкин емес. Бирақ, дәуірдиң әхмийетли машқалаларына өз көзқарасын билдириуде көркем әдебиат пенен журналистика жанрларының имкәниятлары бирдей емес. Турмыс ўақыяларын тез, оператив хәм жедел түрде оқыушыға жеткере алыу имкәниятиниң жоқарылығына қарамастан, журналистика көркем -поэтикалық образлы ой-пикирдиң орнын, оның узақ ўақытлық, хәттеки, мәңгилик өмирин алмастыра алмайды. Бул хәққинда уллы жазыушылардың бири Ш.Айтматов жүдә дурыс айтып өткен. [2] Бул жерде әңгиме лирикадағы публицистикалық сыпат хәққинда да баратырыпты. Басқаша айтқанда, поэзиялық шығармалардағы публицистикалық руұх пенен публицистикалық лириканың парқын ажырата билиуимиз керек.

Бердақ атындағы сыйлықтың лауреаты, талантлы прозаик хәм шайыр Ш.Сейитовтың «Жоллар» (1987) атлы топламындағы лирикалық шығармаларының көпшилигинде философиялық пенен публицистикалық лириканың көркемлик қәсийетлериниң бир-бири менен ажыралмас тығыз байланысқа түсип, турмыс шынлығын ашықтан-ашық, өткир түрде сүүретлеуге хызмет еткенлигин көремиз. Әсиресе, бул нәрсе шайырдың «Мәстан мама», «9-Май», «Нөкис стадионы», «Келешек гөрдей ме екен, «Жерди де жерлей ме екен!» хәм тағы басқалар сыяқлы лирикалық дөретпелеринде айқын көзге тасланады. Оларды биз жумысымызда тийисли орынларында кеңирек түрде талқылаймыз.

Бир тутас алғанда, ғәрезсизлик дәуириндеги орта хәм соңғы әўлад шайырларының поэзиясында дәуірдиң хәр қыйлы қарама-қарсылықлары менен конфликтлериниң шебер түрде сүүретленгенлиги себепли, оларда ой-пикирлер драматизми басым болғанлығының гүүасы боламыз. Олардан Ш.Сейитов, Т.Қабулов, Ж.Избасқанов, Х.Дәўлетназаров, Т.Сарсенбаев, М.Жуманазарова, Б.Генжемуратов, С.Ибрагимов, О.Сәтбаев, Ж.Өтениязов, Г.Дәўлетовалардың бир қанша қосықларында халқымыздың социаль-жәмийетлик, тәбийий, әдеп-икрамлық хәм руұхый турмысындағы хәр қыйлы конфликтлик жағдайлар өзлериниң шебер поэтикалық көринислерин тапқан. Сонлықтан олардың айырымларына арнаўлы түрде тоқтап өтиу мақсетке муўапық болады.

Ш.Сейитов, жоқарыда айтқанымыздай, өзиниң көпшилик публицистикалық лирикаларында бүгинги дәуір шынлығының қыйыншылықлы, драматизмге толы картиналарын терең философиялық ой-пикирлерге орап жеткерийуде шеберлик көрсетти. Қараңыз:

...Пул жайлап санамызды,

Тың жайлап кетип аттық!

Тәбият-Анамызды
Деңгене етип аттық!
Геллесин биреу алды.
Таласып түрли халық,
Териси-ақ бизге қалды!
Оған да шығып жарнақ,
Абынып «қан жаластық!»
Ғағырлап қатты жарнақ,
Сақлауға жан таластық! [3]

Демек, бул шайырдың бүгинги тәбият трагедиясына байланысly азы-кем астарлылық, «шәртлилик» пенен айтқан анық, дәлме-дәл поэтикалық ой-пикирлери болып есапланады. Ҳақыйқатында да, усылай болғанлығын ҳеш ким бийкарлай алмайды ҳәм оны шайыр халқымыздың турмысына тән болған колоритли деталь-деңгеге байланыстырып жанландырып берий менен қатар, лирикалық қаҳарманның өмир жолындағы трагедиялық жағдайларға үлкен итибар береди.

Ш.Сейитов өзиниң аз ҳәм саз жазылған бир қатар поэзиялық шығармалары менен қарақалпақ миллий көркем сөз өнерин ҳәр тәрәплеме байытыуға салмақлы үлес қосқан шайыр. Бул пикиримизди оның «Жоллар» атлы топламындағы «Гөристандағы гүбирлилер ...» деген қосықлар дүркинине кирген дәрәтпелер айқын дәлиллейди. Бул дүркиндеги қосықлар өзиниң терең ойлылығы, өткирлиги ҳәттеки, философиялық мазмунының тереңлиги менен айырылып турады.

Дүркиндеги поэтикалық детальлар тап бизиң бүгинги күнделикли турмысымыздан ойып алынғандай сыпатларға ийе болғаны себепли де оның публицистикалық руўхы жүдә басым. Булардың барлығы арқалы шайыр халқымыздың XX әсирдиң екинши ярымындағы жәмийетлик руўхый - моральлық турмыс тиришилигин, оның ишки психологиялық сыпатларын жүдә айқын сәўлелендирген. Шайыр бир неше саханалар басындағы «гүбирлилер» инде өткен жәмийетлик турмысымызға тән болған конфликтлерди жүдә шебер ҳәм өткир формада ашып береди. Бунда сөз шебери «гүбирли» лерди өткир бир әжайып поэтикалық сүўретлеу формасы, лирикалық қаҳарманның ишки дүньясын ашып берийдиң ишки кеширмелер-ишки монолог ҳәм диалоглар арқалы берийди жүдә сәтли ойлап тауып, буны тап усы қосықлар дүркининиң ақырына шекем өнимли пайдаланады. Сонлықтан, бул жерде шайырдың поэтикалық ой-пикирлериниң реализми менен объективлигиниң барынша күшли екенлигин айрықша айтып өтийимиз шәрт ҳәм олар үлкен социаль- жәмийетлик, моральлық, әдеп-икрамлық хызмет атқарады. Бул ҳаққында сыншы- әдебиятшы Ж.Есенов өз мақаласында жүдә орынлы атап көрсетип, [4] шайырдың ҳақыйқатшыллығын анық белгилеген.

Сөз шебери ишки ой-пикир драматизмин өз динамикасында, логикалық түрде турмыс шынлығы менен бүгинги өмир фактлерине тийкарлана отырып раўажландырып, лирикалық шегинислер драматизмин өткирлестирип береди. Соның ушын да, лириканың арнаўлы изертлеушилери [5] оның мейли қайсы түринде болса да, ой-пикир, сезимлер драматизмине айрықша кеўил аўдарады. Усы сыпатлар Ш.Сейитовтың жоқарыдағы дүркинлерине енген қосықларындағы публицистикалық

сыпатлар өзине тартымлылығы, экспрессивлиги менен қатар, шығарма мазмунының тереңлигин, өмиринің узақлығын тәмийинлеўге алып келген. Демек, буннан келип шығатуғын жуўмақ соннан ибарат, хәр қандай заманагөй публицистикалық лирика шайыр тәрәпинен шебер, өткир сыпатта жазылса, ол ўақытлар, заманлар өтиўи менен де гөнәрип қалмай, оқыўшылар, жәмийетшилиги тәрәпинен әзизлене береди.

Ш.Сейитовтың «Гөристандағы гүбирлилер» циклине кирген қосықлары қайта қурыў руўхында жазылғаны себепли жәмийетимиздеги унамсыз иллетлерди ашық айдын сүүретлей алды. Бул өз гезегинде миллий поэзиямызда дәўир шынлығының сүүретлениўине ғәрезсизлик заманынан бираз бурын-ақ хызмет иследи.

Шайырдың бул елеўли хызмети оның лирикасында көркем форманың өзгешелигин арнаўлы изертлеген А.Досымбетованың [6] кандидатлық диссертациясында да атап өтилди. Сонлықтан, биз бул дүркинди талқылаўды жуўмақлап, басқа шайыр дәрәтиўшилигиндеги публицистикалық лириканы таллаўға өтемиз.

Дәўирге тән болған усындай заманагөй конфликтлердиң сүүретлениўи Ш.Сейитов пенен заманлас шайырлардың бири Т.Қабуловтың ең соңғы топламына кирген бир қатар публицистикалық лирикаларында да ушырасады. Оларда бүгинги әдеп-икрамлық, моральлық конфликтлер сүүретлениўи менен тәбият, экологияға тийисли болған унамсыз ҳәдийселер, әсиресе, Арал апатшылығының ақыбетлери шайыр тәрәпинен үлкен күйиниш, дәрәт хәм муң –шер менен жырланады. Солардың айырымларына дыққат аўдарсақ...:

Бизнес шығып арамыздан,
Оған тастай қатып алдық,
Қоңсымыздан бир салым дузды хәм,
Қымбатына сатып алдық,
Ири деген майда болып,
Гөзленген тек пайда болып.
Пурсаттан тез пайдаланып,
Сүтти сатып қатық алдық. [7]

Бул қатарлар бир қарағанда бираз жеңил уйқасларға қурылған хәм жеңил-желпи пикирлер сыяқлы болып көринсе де, ҳақыйқатында, онда нағыз базар экономикасы дәўириниң ишки қарама-қарсылыққа толы келбети жәмленген.

Т.Қабулов өз заманласларының руўхый келбетиндеги унамлы өзгерислерди бийкарламаған ҳалда, олардың кери тартпалық хәрәкетлеринде айқын сәўлелендириўге тырысады. Шайыр қосықларында диалог формасын да шебер пайдаланыўға ерискен. Солардың биреўине итибар берейик:

-Тәбиятты қорғаймыз деп қайтама,
Көп адамлар батып атыр пайдаға.
Тораңғылдың тамырынан қопарып,
Залын поллап алды бажбан қайнаға ...
-Ол ҳеш гәп-ғо өзимиздей Мырзагүл,
Ондатра тон тиктирер жыл да бир.
Тоғай төре болғаннан соң дайысы,

Үш мезгил аўқаты қоян, қырғауыл.

-Тәбиятты қорғаймыз деп көп адам,
«Даўыткөл» де доңыз атқан қопадан.

Инспектор ийи бослаў қусайды,

Илаж - шара қолланбапты оған хәм.... (Сол топламда, 64-65 -бб).

Мине, сатира- юморлық сыпаты да басым бул қосықта шайыр дәўир қарама-қарсылықларын конкрет турмыс фактлерине қурған, бул өз гезегинде ондағы публицистикалық сыпатты күшейтиўге хызмет ислеген. Дыққатқа ылайық тәрәпи сонда, бул қосықта публицистикалық пенен сатира - юморлық сыпаттың тығыз синтезленип берилгенлиги оның поэтикалық сыпатын арттырып тур.

Публицистикалық лирика усы таманлары менен үлкен сиясий-жәмийетлик әҳмийетли ўазыйпа атқарады.

Көркем әдебияттың жәмийетлик ўазыйпасы-оның жәмийетлик көзқарасларды сәўлелендириўинде көринеди. Публицистикалық лирика усы ўазыйпаны әдеўир толық орынлайды. Өйткени, ол жәмийетлик қарама-қарсылықларды көркем әдебий конфликтке айландырып, адамлардың сиясий-жәмийетлик, граждандық, философиялық көзқарасларының қәлиплесиўине түртки болады.

References:

1. Жәримбетов Қ. XIX аср қорақалпоқ мумтоз лирикаси. Жанр хусусиятлари ва ривожланиш тарихи. Докторлик диссертация автореферати. Нукус. 2005, 23-б.
2. Айтматов Ч. Избр. Произведения в 7 томах. М., т.7, стр. 8
3. Сейитов Ш. Жоллар. Нөкис. Қарақалпақстан, 1987. 32-бет.
4. Есенов Ж. Поэзиядан басланған жоллар- «Еркин Қарақалпақстан», 1997, 2-август.
5. Худайбергенов К. Лирика хәм өмир. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1971, 28-б.
6. Досымбетова А. Ш. Сейитов лирикасида бадий шакл. Фил. фан. ном. дисс. автореферати. Нукус. 2008.
7. Қабулов Т. Сен бар-дүнья бар. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2007. 59-б.